

A Comprehensive Overview to City & Capitalism in the Axis of Max Weber

Ahmet Gündüz

gunduz.1881@gmail.com

Researcher

orcid.org/0000-0002-4825-8575

JEL Code: N90, O18, Z13

Received: 15.08.2020

Revised: 14.09.2020

Accepted: 18.09.2020

Available Online: 21.09.2020

To cite this document

Gunduz, A., (2020), A Comprehensive Overview to City & Capitalism in the Axis of Max Weber, Equinox, Journal of Economics, Business & Political Studies, VII (2), 236-264

Abstract

The aim of this study is; to examine the city and capitalism from the perspective of Max Weber. A literature review will be carried out in this direction. Weber, who affected many areas of the social sciences, is one of the leading authors. He also pioneered studies on the city and capitalism, in the specific case of this study. In his urban theory, he pointed out what was and should have been, while at the same time revealing the history of the western city in detail. In this context, he also addressed the relations of capitalism to the city. According to Weber, capitalism can exist on moral foundations. In the scope of the study, the subject will be examined with subheaders of Weber's period and intellectual field, Weber's historical urban theory, urban community, capitalism and worldly asceticism, why didn't the urban community emerge in other continents, "stahlhartes Gehäuse" or iron cage and critiques.

Keywords: Max Weber, city, capitalism, urban community

Max Weber Ekseninde Kent ve Kapitalizme Kapsamlı Bir Bakış

Öz

Bu çalışmanın amacı; kenti ve kapitalizmi Max Weber perspektifinden irdelemektir. Bu doğrultuda bir literatür taraması yapılacaktır. Sosyal bilimlerin pek çok alanını etkileyen Weber, öncü yazarlardandır. Çalışma özelindeki kente ve kapitalizme dair çalışmalara da öncülük etmiştir. Kent kuramında, olana ve olması gerekene işaret ederken aynı zamanda Batı kentinin tarihini de detaylı bir biçimde ortaya koymuştur. Bu bağlamda kapitalizmin kentle olan münasebetlerine de değinmiştir. Weber'e göre kapitalizm, ahlaki temeller üzerinde var olabilir. Çalışma kapsamında konu; Weber'in dönemi ve entelektüel alan, Weber'in tarihsel kent kuramı, kentsel topluluk, kapitalizm ve dünyevi asketizm, diğer kıtalarda kentsel topluluk niçin ortaya çıkmamıştı, "stahlhartes Gehäuse" ya da demir kafes ve eleştiriler alt başlıklarıyla incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Max Weber, kent, kapitalizm, kentsel topluluk

1. Giriş

Sosyal canlılar olan karıncalar, zaman zaman yüz milyonları bulan nüfuslarıyla yer altına devasa koloniler kurmuşlardır. Örneğin; Afrika'nın İshikari sahilinde incelenen bir karınca türünün kolonisi 2,7 kilometrekarelik bir alanda birbirine bağlı 45 bin adet yuvadan oluşan bir yapı kurmuşlardır. Koloni içerisinde bütün üretim araçlarının yanı sıra yiyeceklerin de düzenli bir şekilde mübadele edildiği bu popülasyon 1.080.000 kraliçe ve 306.000.000 işçiye sahipti. Üç sınıftan oluşan bir kast sistemini idame ettiren bu tür, sisteme istisnasız ve kesin bağlılık gösteriyordu. Üreme, koruma ve yiyecek bulma, koloninin bakım ve inşası olarak üç katı gruba ayrılmışlardı. Koloninin devamlılığı esasına dayalı olarak birbirlerine yardım ediyorlardı (Dorigo, Maniezzo ve Colorni, 1996:29-41). Milyonlarca yıl öncesinden ülkeler ve onların içinde kentler kuran karıncalar, birlikleri andırır biçimde örgütlenmişlerdi. Max Weber'in kastettiği türden bir kentsel topluluk oluşturmaları da örgütlü birliklerle insanlardan önce kenti kurmayı başarmışlardır. Max Weber, sosyal bilimlerin hemen her alanında temayüz etmiş önemli bir bilim insanıdır. Çalışmalarıyla birçok bilim dalının duayenleri arasına girmiştir. Bu çalışmalarından kent ağırlıklı olanlarını çok yönlü ve disiplinli temellere oturtmuştur. Bu bağlamda kentin kapitalizmle ilişkisini de irdelemiştir. Weber'de kapitalizm, idealist bir yaklaşımla ele alınarak ahlakçı bir esas üzerinde inşa edilmiştir.

Batı'da kentlerin gelişimine ve Batı kentinin niteliklerine dair tartışmalar, modern toplumların tanımı açısından önem taşımaktadır. Bu önem; modern toplumun endüstri kentleriyle ortaya çıkmasının yanı sıra birbirinin peşi sıra gelen kapitalizm-modernite ilişkisinin kentlere özgü bir olgu olarak kanıksanmasından gelmektedir. Modern sosyolojinin kurucularının kentle ilgili çalışmalarda karşımıza çıkmasının nedeni de budur. Sosyolog Anthony Giddens, genel sosyolojik ilginin en önemli sorunsallarından bazılarının merkezinde gördüğü kent sosyolojisini, diğerlerinden farklı olarak sosyolojinin bir dalı olmaktan çok daha fazlasını temsil ettiğini savunmuştur (2000:151-152). Max Weber'in, kentin gelişimine dair ortaya koyduğu tarihsel kent kuramının bakış açısı, sosyolojik düşüncüyü önemli şekilde etkilemiştir. Bu çerçevede, Batı tarihini de ele almış olduğu tarihsel kent kuramı, rasyonalist bir perspektifle yazılmıştır.

Bu çalışma kapsamında; genel hatlarıyla Weber'in metodolojisi, O'nun tarihsel kent kuramı, kentsel topluluk ve bu kentsel topluluğun Avrupa'da ortaya çıkışı, Doğu toplumlarında neden bir kentsel topluluğun kendini gösteremediği, kentlerle birlikte yükselen kapitalizmin Weber'e göre taşınması gerektiği tinsel düşünce ve davranışlar irdelenmeye çalışılacaktır. Dolayısıyla çalışmada, Weber'in kente ve kapitalizme dair bakış esasları mercek altına alınacaktır.

2. Weber'in Dönemi ve Entelektüel Alan

Tam adıyla Karl Emil Maximilian Weber, 21 Nisan 1864 tarihinde Almanya'nın (dönemin Prusya'sının) Erfurt kentinde orta sınıf- ya da bu terimin yanına kendi eklediği haliyle orta statüde- bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası, Bismarck'ın otokratik liderliğini ve Alman imparatorluğunun bürokratik önderliğini benimsemiş olan Ulusal Liberal Parti (NLP)'nin tanınmış bir üyesiydi (Ringer, 2004:1). Annesi, katı Protestan öğretilerini düstur edinen, kocasından uzaklaşmış bir dindardı (Aron, 1986:546). Max Weber'in ailesi dini inançları yüzünden takibata uğramış ve göçe zorlanmış Protestanlardı (Weber, 2016:419-424). Ringer'a göre (2004:1) Weber, din ile derinden ilgili olmasına rağmen hiçbir zaman inanmış bir insan olmadı. Jonathan H. Turner, Leonard Beeghley ve Charles H. Powers'ın (2010:19) *Sosyolojik Teorinin Oluşumu* adlı eserine göre ise, Protestanlıktan ve ailesinin bu mezhep farklılığından ötürü yaşadıklarından derinden etkilenmiş ve *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu* adlı çalışması böylece doğmuştu.

Max Weber'in çocukluğu, çoğunluğu aile dostlarından olan sanat ve bilim dünyasının önemli simalarının evlerine gerçekleştirdiği ziyaretler sayesinde zengin kültürel bir ortamda geçmiştir. İlk ve ortaöğrenimini Berlin'de bulunan bir özel okulda tamamlamıştır. Fakat asıl birikimini kendi okumalarına ve yukarıda belirtilen zengin kültürel ortama borçlu olacaktır. Erken yaşta öğrendiği Latince, İspanyolca, İngilizce, Rusça, Fransızca dilleri ileriki yaşlarda yapacağı araştırmalarda etkili olmuştur (Aron, 1986:547). Yaşadığı buhranlı hayat ve geçirdiği hastalıklar daha fazla ürün vermesine engel olmuştur. Fakat belki de bu durum, Weber'in daha cesur ve özgün eserler ortaya koymasını sağlamıştır. Winston Groom'ın dediği gibi; "...hayattan ne alacağını asla bilemezsin." (2002:2). Max Weber, Almanya'da birçok üniversitede sosyoloji, siyasal bilimler, hukuk, ekonomi gibi dersler vermiştir. Yakalandığı zatürre hastalığına yenik düşerek 14 Haziran 1920'de yaşamını yitirdiğinde Münih Üniversitesi'nde kürsüsü bulunmaktaydı (Koch, 1994).

Kent ile ilgili çalışmalarda Max Weber önemli bir yer tutar. M.Ö. 7000'li yıllardan günümüze kent, tarım ve sanayinin bulunuşuyla boyut kazanmıştır. Özellikle sanayi devrimiyle birlikte kentler, global bir niteliğe bürünmüştür. Bu durum beraberinde eskisinden çok farklı sosyolojik, hukuki, askeri ve ekonomik birçok kompleks ilişkiyi doğurmuştur (Kaypak ve Gündüz, 2018). Üretimin kentlerde yoğunlaşmasıyla birlikte kentlere olan ilgi artmış bununla beraber sanayi kenti, eşitsizliklerin daha ayırt edilebilir biçimde gözlemlenebildiği mekânlar olmuştur. Ailevi, dini, sosyolojik, politik, mimari v.s. konularda yazarın kentlerden beklentilerine dair kurguladığı fenomenlerin anlatımına dayanan adına kentsel ütopyalar denilen bakış açılarının yer aldığı eserler verilmeye başlanmıştır. Bu süreçte Saint Simon (1964), Robert Owen (1991), François Marie Charles Fourier (1996) mekânın şekillendirilmesiyle toplumun şekillendirilebileceği fikri temelinde kentsel ütopyalar ortaya atmışlardır.

1900'lü yılların başından itibaren de sanayi kentinin doğal kaynakları kirletmesine, kentin yapısal bozulmalarına tepki olarak Ebenezer Howard'ın (2013) bahçe ve kenti bir arada kurguladığı, Frank Lloyd Wright'ın (1963) portatif işlevselliğe sahip kentlerden kurulu ütopyasını yazdığı eserler ortaya çıkmıştır. Doğrudan kentlere yönelik bir analiz veya kuramlarının bulunmamasına rağmen Weber'in çağdaşı ve ilgili konuda akademik ve fikri öncüller olmaları sebebiyle Ferdinand Tönnies (2002) ve Karl Marx (2015) ortaya koydukları kavramsallaştırma ve yöntemlerle kent sosyolojisinin kuramsallaşmasında önemli yere sahiplerdir. 20. yüzyılın hemen başında Delos F. Wilcox (1904) kenti, mesafenin ortadan kalkmasının, çıkarlarına çoğalmasının sembolü olarak görür. Wilcox'a göre kentin koşulları demokrasinin saf veya ideal biçimine zarar vermiştir. Kentin ahlaki ve sosyal ideallerini her yerde tüm insanlara empoze etme eğilimi gösterdiğini ileri süren Wilcox'a göre sokaklar, bağlı olduğu kentin bünyesinde taşıdığı sorunların sembolik bir modelini yansıtır.

Disiplinli bir kent kuramı kavramsallaştırması açısından Chicago Okulu kapsayıcı ve bütünlüklü olarak önemli bir yer tutar. Chicago Okulu; 20. yüzyılın ilk yarısında, etkili dönemini ise 1915-1930 yılları arasında geçirmiş, sosyal bilimler araştırmalarına yön veren ve esasen sosyoloji çalışmaları üzerinde yoğunlaşmış bir bölümdür. 1892'de Chicago Üniversitesi'nde Sosyal Bilimler ve Antropoloji adıyla kurulan okulun en önemli temsilcileri; Robert Ezra Park, Ernest W. Burgess, Louis Wirth ve Roderick D. McKenzie gibi isimlerdir. Bu isimler, kentin birbirinden farklı boyutları üzerine öncül araştırmalarıyla kent çalışmaları üzerinde teşvik edici bir etki yaratmışlardır. Park ve Burgess' e göre kent; tipik bölge ve kesimlerin ayırt edici özelliğiyle fiziksel bir portre sunmuştur (2015; 1923:657-680). Bu fiziksel portrenin 'yasalar' ve 'süreçler' olarak tabir edilen kavramlarının daha net izahını yapmak da McKenzie'ye düşmüştür (1924:287-301). Weber incelemesi açısından ve Chicago Okuluna düşünsel anlamda Weber'in bıraktığı izlenim bakımından analiz etmek gerekirse; doktorasını Almanya'da yapan ve Simmel'in yanı sıra Winderband'ın da öğrencisi olan Robert Ezra Park, Max Weber'in ekolünden etkilenmiştir (Arlı, 2012:128; Serter, 2013:68). Louis Wirth ise, "Urbanism as a way of life " adlı eserinde; "Elimizdeki mevcut çalışmalar içinde kentselliğin sistematik teorisine en fazla yaklaşanlar, Max Weber'in 'Die Stadt' ve Robert E. Park'ın 'The City: Suggestions For Investigations Of Human Behaviour In The Urban Enviroment' adlı etkili makaleleridir." diyerek Chicago Okulundan olmayan Max Weber'in kent çalışmaları üzerindeki hakkını teslim ve tasdik etmiştir (1938:8). Dolayısıyla, yukarıda bahsedildiği gibi, bütünlüklü ve disiplinli ilk kent okulunda (Chicago) Weber'in etkisinin varlığı yadsınamaz. Bunu bazen birçok farklı kent kuramında da, örneğin *Ulaşım Teorisi*'nde¹, görmek mümkündür (Cooley, 1894).

¹ *Ulaşım teorisi*; Charles Horton Cooley'in, bir kentin oluşumunda en önemli unsur olarak gördüğü fiziksel ve/veya ekonomik iletişimdeki uygunluğa endeksli olarak en elverişli alana yerleşimin kurulması fikridir. Bunu

Fritz Ringer, Weber'in kültürel dünyasını bir "entelektüel alan" kavramıyla tanımlar (2004:7-18). "Entelektüel alan"; belirli bir zamanda ve mekânda, çeşitli entelektüel durumları ele alan etmenlerden oluşur. Ancak söz konusu alan, izole elementlerin bir toplamı olmayıp yapılandırma veya ilişkiler ağına tekabül eder. Alandaki unsurlar sadece birbirleriyle belirli şekillerde ilişkili değildir; her biri kendine özgü bir etkiye sahiptir (Bourdieu, 1983:311-356). Weber'in çalışmalarını genel olarak incelediğimizde Ringer'in hakkını teslim etmek işten değildir. Max Weber, kuramlarında sunduğu fonksiyon, parametre veya nitelikleri tek başlarına yeterli kabul etmez. Zira tek başlarına olmaları veya ayrı ayrı ve birbirinden soyutlanmış halde var olmaları, Weber'in kuramlarının bir kompozisyon oluşturması açısından, kabul edilemezdir. Dolayısıyla onun tarihsel kent kuramı üzerine bu perspektifle eğilmek gerekir. Nitekim Weber, kent ile ilgili salık verdiği niteliklerin her birinin etkisini ancak bu nitelikler bir arada var olduğunda kıymete şayan görür. İşte "entelektüel alan" kavramından tam olarak kastedilen de budur.

Dönem itibariyle Weber, kapitalizm ve endüstri bakımından ileri ülkelerin sömürge yarışına girdikleri, kutuplaşmanın belirgin bir şekilde yükseldiği ve nihayet Birinci Dünya Savaşının yaşandığı yılların tanığıdır. Yaşadığı dönemin sorunlarına çözüm arar bir şekilde "olması gereken" mefhumu zaman zaman eskide bulmuş zaman zaman da yeni kuramlarla salık vermiştir. Weber, kendi entelektüel dünyasını anlamamıza yardımcı olacak ve üzerinde durulması gereken bazı kavramlar da geliştirmiştir (2015:61):

"Sosyal eylemler: sosyologlar için nihai analiz birimleri olan bu eylemler, ilgili taraflar açısından bir anlamı olan insanlar arası ilişkilerdir.

Sosyal ilişkiler: Bu kavramı, sosyal eylemde görünen unsurların istikrarlı bir düzenlemesini ifade etmek için kullanabiliriz.

Sosyal kurumlar: Sosyal ilişkileri bütün bir sosyal eylemler ağı içerisinde soyut bir şekilde kavramsallaştırmanın benzer bir yolu.

Topluluk: Tek bir kurum tarafından değil bir kurumlar düzeninin ayırt ettiği, insanlar arası yaşamın topyekun sistematik bir birimi olarak kentsel topluluk kavramında Weber, zamanında geçerli pek çok kısmi kent konseptini hesaba katabilen teorik formülasyonu buluyordu."

3. Weber'in Tarihsel Kent Kuramı

Max Weber, kentlerin kurulmasından itibaren geçirdiği tarihsel tekâmül sürecini aynı zamanda insanoğlunun tekâmül süreci olarak kabul eder. Weber,

günümüzde kısmen *kentsel bütünleşiklik* ile bağdaştırmak mümkündür. Ayrıca bu etkilenimi Marksist yazından Manuel Castells'in birçok çalışmasının bir araya getirilmesiyle oluşturulan *Kent, Sınıf, İktidar* adlı eserinde de görebiliriz (2014).

The Agrarian Sociology of Ancient Civilizations adlı çalışmasında söz konusu sürecin Doğu'da ve Batı'da farklı geliştiğini ancak belirli bir aşamaya kadar hemen hemen benzer seyrettiğini bununla beraber çıkış noktalarındaki farklılığın toplumsal yapıyı belirlemedeki başatlığına işaret eder (1988). Yerel yönetimin merkezi otorite içinde özerkleşmesi Weber'in işaret ettiği asıl kentin oluşumunda ana etmendir. Yalnız bu ana etmeni oluşturacak güç, üçüncü bölümde detaylandırılacak olan, *stadtische gesellschaft*² olacaktır. Weber ilgili süreçleri altı evrede değerlendirmektedir (Weber, 1988:69-75):

- 1- Weber'e göre ilk aşamada güvenlik sağlamak amacıyla saldırılara karşı inşa edilen surlar dâhilinde, sakinlerini *oikos*³'un ve köylülerin oluşturduğu, kentler gelişmiştir. Ancak bu evrede köy ekonomik hayatın merkezidir.
- 2- Ardından toprak, köle, sürü ve hazineye sahip olarak tebaasının üzerinde hâkimiyet kuran ve kişisel maiyeti bulunan kralın egemenliğinde, kent niteliğine daha fazla bürünmüş kaleler ortaya çıkmıştır.
- 3- Sonraki aşamada aristokratik kent devletleri ortaya çıkmıştır. Bu aristokratik kent devletleri Antikite'deki Akdenizli halkların klasik geleneklerine benzer özellikteki sakinlerden oluşmaktaydı ve aristokratları rantiyeci toprak sahipleri oluşturmaktayken emeği ise köleler temsil etmekteydi.
- 4- Bu evre, kralın hegemonyasını sağlamlaştırdığı adımı oluşturur. Kral öncelikle yeterli ekonomik kaynak üzerinde sahipliğini meşrulaştırarak maiyetinin ve askeri gücünün itaatini kazandı. Sonra daha önemli bir hamle yaparak hiyerarşik biçimde teşkilatlanmış, krala daha elverişli idare imkânı sağlayan bürokrasiyi ortaya çıkardı. Ancak kent, sarayın bulunduğu kraliyet başkentinden ibaretti. Bu evrede Doğu ve Batı kentlerini karakterize eden ve iki cenah arasında kentin tarihsel ve sosyolojik gelişimi açısından yol ayrımı olarak nitelendirilebilecek bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.
- 5- Bu evrede ise klanların kent üzerindeki ve kentin de kırsal üzerindeki egemenliği ortadan kalkmıştır.
- 6- Son aşamada yurttaşların egemen haklarının toprak mülkiyetine endeksli olmadığı demokratik yurttaş polisi ortaya çıkmıştır. Bu aşama, Batı kentinin temeli olacaktır (Weber, 1988:69-75).

Max Weber, kentin geçirdiği tarihsel evrelerin yukarıdaki sonuçlarından çok bu tarihsel evrelerdeki süreçlere odaklanmıştır. Aşamaların nasıl gerçekleştiğini ve kendi kabul ettiği "olması gerekeni" aktarmıştır. Zira "kentler, hükümdarın sarayından bağımsız olarak... yabancı işgalcilerin, denizaşırı savaşçıların, tüccar yerleşimcilerin veya yerli grupların çıkarlarının aracının çıkarlarıyla birleşmesi ile

² Kentsel topluluk

³ Hane halkı

ortaya çıkabilirler.” (Weber, 1978:1224). Merkezi otoritenin zayıf yapıda örgütlenişi bu ortaya çıkışı kolaylaştıran temel faktör olmuştur. Kentin tanımının ve taşınması gereken faktörlerin önüne geçen ise, Weber’de, kapitalizmin gelişimi ve kent ilişkileri örgüsünde kilit unsur olan (*stadtische gesellschaft*) kentsel topluluktur (2012:1038; 2015).

Özellikle politik ve hukuki veya idari ve demografik anlamlandırmalarda kentleri tanımlamanın başat ölçütü nüfustur. Günümüzde bu tür ölçütler kullanılmaya devam edilmektedir. Hatta çoğu zaman kent; mutad bir şekilde birbirine yakın, kimi zaman da bitişik, inşa edilmiş yoğun bir ev yerleşimine işaret edilerek ifade edilir. Fakat artık sosyal bilimlerin pek çok alanında bu durum yadsınmaktadır (Pustu, 2006). Max Weber *Die Stadt* (1921) adlı çalışmasında, bu duruma dikkat çeker. Zira Weber’e göre bu türden bir yorum muğlâklık taşır. Weber’in yaşadığı dönemde dahi pek çok kentte bulunmayan bir aradaki nüfus yoğunluğu kimi köylerde, örneğin Polonya kolonyal bölgesinde, bulunmaktadır (Weber, 2015:73). Dolayısıyla nüfusa bağlı büyüklük, kenti tanımlamak için tek başına yeterli ölçüt olamaz.

Weber, iktisadi bir tanımlamayla kenti, söz konusu yerleşimde yaşayanların hayatlarını ve geçimlerini tarımdan değil; esasen ticaret ve alışverişten kazandıkları bir birim olarak görür ve ekler: “*Ancak ticaret ve alışverişin hâkim olduğu tüm mahalleri ‘kent’ saymak da tümüyle uygun olmaz.*” (Weber, 2015:74). Aksi halde, kalabalık nüfuslarının yanı sıra aile mensuplarıyla hemen hemen babadan oğla geçen ve tek bir ticari yapıdan müteşekkil Asya ve Rusya’daki ticaret köylerini de kent olarak kabul etmek gerekir.

Weber’e göre kentin niteliklerine bir de ‘*ekonomik çok yönlülük*’ boyutunu ilave etmek gerekir ki, bu da tek başına kentin karakteristik özelliğini yansıtmaya yetmez. ‘*Ekonomik çok yönlülük*’ feodal bir toplumsal yapı ve bir pazarın varlığı veya kentte düzenli ve sürekli hale gelen bir mübadele yani mal değiş tokuşu ile kazanılabilir. Weber’e göre; feodal ya da prensliğe dayalı bir yapının ekonomik ve politik gereksinimleri ticaret ürünlerinde, bir talep oluşması ve malların mübadelesi açısından, uzmanlaşmayı özendirir. Fakat Weber, kent olarak kabul görmüş ve tarihsel olarak mühim yerleşimlerin *oikos*’u ne kadar büyük ve kalabalık olurlarsa olsunlar geleneksel anlamda kent adıyla anılmadığına da dikkat çeker. Bu türden yerleşimlerde lordun veya prensin *oikos*’una satılan mallar, o yerleşimdekilerin en önemli gelir kaynağı sayılmaktadır. Mal değiş tokuşu ise, geçici değil düzenli ve sürekli bir hal aldığına, kent sakinlerinin hayatlarını kazanmalarında lüzumlu bir boyuta taşınacağından genel anlamda daha önemlidir (Weber, 1964; 2015:70-75). Zira pazar, Weber’e göre, koloninin ekonomik merkezini meydana getirir. Ortaçağ’da ve sıklıkla Doğu, Kuzey ve Orta Avrupa’daki sınır bölgelerinde bu türden kentlerin kapitalistik temeli zuhur etmekteydi. Bu bölgeler, senkronize halde *oikos* ve düzenli-sürekli pazarlara sahip olmasının yanı sıra periyodik olarak gezgin tüccarların faal olduğu yabancı pazarlara da ev sahipliği yapmaktaydı. Bu pazarların çekim alanı

haline gelmesi, lord veya prensin koruma garantisine ve pazara katılımı cazip hale getirmek üzere vereceği tavizlere, yani pazar kurmalarına ve buraya yerleşimci bulmalarına verilecek izne, bağlıydı. Yabancı ticaret mallarının düzenli olarak gelmesi/getirilmesi, mihmandarlık parası, koruma ücretleri, pazar vergileri, ticari davalardan gelen vergiler bu konuda merak edilen önemli uygulamalardı. Lord veya prens, vergilerini ve pazar dolaylarında Pazar için yerleşmeler gerçekleşmeye başlayınca toprak kirasını ödeyebilen zanaatkâr ve tüccarlardan şehirde yerleşmelerini isteyebilir ve hatta bundan kazançlı da çıkabilirdi. Bu durumlar, lord veya prens için adeta fırsat anlamına geliyordu. Çünkü vergiler, ücretler ve kiralardan yanı sıra kimi zaman da doğrudan sermaye koyarak devletin gelirinin ve 'değerli sikkeler' hazinesinin artmasını sağlayabiliyorlardı. Eklemek gerekir ki, yerleşimler, bir lord veya prensin varlığına bağlılığı olmayabiliyordu (2015:73-76). Yukarıda Weber'in izlerini taşıdığından bahsedildiği gibi, Charles Horton Cooley'in (1894) *ulaşım teorisine* uygun olarak yerleşim, müsait bir kavşak noktasında esasen bir pazar yerleşimi olarak doğabiliyordu. Kavşak noktalarındaki ulaşım araçları, orada ikamet etmeyen lord veya prenslere taviz yoluyla veya bizzat ilgili tarafların el koymalarıyla değiştirilmekteydi. Bir lord veya prene bağlı olmayan yerleşimler, yabancı işgalcilerin, deniz savaşçılarının, tüccarların ve ticareti idame ettirmeye gönüllü yerli unsurların birlikteliğinden doğan ve Ortaçağ'ın başlarından itibaren bu yerleşimler, Weber'in tabiriyle '*katıksız bir pazar şehri olabiliyordu.*' (Weber, 2015:75). Weber, ekonomik bağlamda kent tipleri arasında her türden tüketim ve üretim açısından da bir ayırım yapar (2015:77):

"Sakinlerinin ekonomik açıdan soyluların hane halklarının satın alma gücüne bağımlı olduğu prensin şehri gibi, daha fazla sayıdaki tüketicinin (örneğin, rant gelirleri sahiplerinin) satın alma gücünün yerleşik esnaf ve tüccarların ekonomik fırsatlarını belirlediği şehirler de vardır. Gelirlerinin türü ve kaynağı bakımından daha büyük tüketici kitlesi, hayli farklı tiplerde olabilir. Legal ve illegal gelirlerini şehirde harcayan memurlar olabilir veya şehir dışından elde ettikleri kira gelirlerini veya siyasetin belirlediği gelirlerini şehirde harcayan lordlar yahut diğer siyasal güç sahipleri olabilir. Her iki durumda da şehir, prenslik şehrine çok yaklaşır, çünkü çok sayıdaki tüketicinin satın alma gücünü sağlayan patrimonial ve siyasal gelirlerle bağımlıdır. Pekin, bir memurlar şehri idi. Serfliğin askıya alınması öncesinde Moskova, toprakların kiraya verildiği bir şehirdi."

Weber'in izah ettiği işlevsellik öylesine liberal bir bakış açısına sahiptir ki, söylemlerinden yasal ve yasa dışı edinimlerin kentlerde değerlendirilmesi durumuna olağan ve olumlu bir tutumla yaklaşmaktadır. Benzer durumu, Weber'in etkilediğini iddia ettiğimiz, Chicago Okulunda da görmek mümkündür. Kentlerde büyümenin ve gelişmenin göç, gecekondulaşma ve ilgili kentin kendine ait gelenek ve göreneklerinin bozulmasına ve bu bozulmanın önünün alınamayarak sosyal organizasyonsuzluğa ve kent kültüründe

bozulmalara ve oradan da illegal fillere yol açacağına fakat bu sürecin kentin yükselerek kendini idame ettirmesi için normal karşılanması gereken bir süreç olduğuna dikkat çeken Chicago Okulu, kent ve suç arasında doğal olduğunu savunduğu bir ilişki kurar (Gündüz, 2018:29-35).

Kentsel toprak kiralınının, toprak mülkiyetindeki alım satım konusunda oluşan monopol tarafından belirlendiği kentler, soylular olarak isimlendirilen kentli aristokrasinin elinde toplanan alışveriş ve ticaretten doğmaktadır. Weber'e göre; bu türden kentler Antik çağlardan Ortaçağ'a yaygın görülmüş, ekonomik manada rant değil kentin kira bedellerinin kazanç elde edenlerce ev sahiplerine ödendiği (haraç) ticaret kentleridir. Yine de genel tüketiciler, işinden elde ettiği kazancını kentlerde harcayan rantiyeciler olabilir. Weber böyle durumlarda, Avrupa'nın Arnhem kentini örnek göstererek, satın alma gücünü kapitalist biçimde şekillenen para rantı gelirlerine dayandırır. Satın alma gücünün otonom olarak belirlendiği emekli maaşlarına bağlı olduğu Wiesbaden gibi *emekliler kenti* de ortaya çıkabilir. Bu türden ekonomik niteliğe sahip yerleşik grubun var olduğu kentsel oluşumlar *tüketici kenti* olarak tanımlanabilir. Weber'de *üretici kentler* ise, kuzeyde yer alan Essen ve Bochum'da kendini bulduğu gibi imalatçıların, yabancı ülkelere arz edilen hazırlık endüstrilerinin, fabrikaların var olmasına veya Asya'nın eski Ortaçağ tipi kentlerinde görüldüğü üzere yerelin zanaatkâr ve tüccarlarının mallarını ticaret amacıyla uzaklara göndermelerine bağlıdır. Weber'e göre; tüketici kentinde tüketicinin satın alma gücü çoğunlukla; yabancı menşeli malların kar güdüsüyle yerel pazarda satılmasına, yerli üreticilerin ürünlerinin yabancılara satılmasına veya *ara ticari kent* örneğiyle depolanarak ya da depolanmadan dışarıya satılmasına dayanır (2015:78). Weber, bu ekonomik etkinliklerin birleşiminin çok sık bir biçimde gerçekleştiğini savunur. *Commenda*⁴, *societas maris*⁵, bir *tractator*⁶'ın kendisine yerleşik kapitalistlerce yatırılan sermaye ile satın aldığı ürünlerle Levanten pazarlarına yol almasıyla benzerlik kuran Weber (2017:205-206), *tractator*'ın ürünlerini seyahat ederek çoğu kere Doğu'da satıp kazancıyla buradan aldığı ürünleri yerel pazara satmak üzere tekrar yola çıkışından bahsetmektedir. Elde edilen kar ise, *tractator* ve kapitalist arasında paylaşılmaktaydı. Ticarete konu olan girişim ve faaliyetler hakkında ise Weber (2015:79);

“Ticaret şehrinin satın alma gücü ve vergi kapasitesi, ... yerel ekonomik yapıya bağlıydı-üretici şehrinde ise bunun tam tersi söz konusuydu. Gemicilik ve nakliyat işinin ve sayısız toptan ve perakende faaliyetin sağladığı ekonomik fırsatlar, tüccarların emrindeydi. Bununla birlikte, bu yapıların ekonomik aktivitesi tümüyle yerel perakende ticareti için yapılmıyor, önemli ölçüde dış ticaret için yapılıyordu. Prensipite bu durum, ulusal ve uluslararası

⁴ Kelime anlamı itibariyle; vekâletle ticari iş gören kimse. Yaygın kullanımıyla ise bir ortaklık türü olarak komandit şirket biçiminin bilinen ilk hali

⁵ Deniz ticareti ortaklığı

⁶ Gezgin Tüccar

finansörlerin veya büyük bankaların (Londra, Paris, Berlin) veya anonim şirketlerin ya da kartellerin (Duesseldorf) mekânı olan modern kentlerin durumuna benziyordu. Buradan şu sonuca varıyoruz: Bugün, hiçbir zaman olmadığı kadar, firmaların kazançlarının baskın bir kısmı, kazancın elde edildiği yerden ziyade, kendi mahalline akmaktadır. Dahası, işletme hâsılatlarının artan bir oranı, işletmenin metropoliten mahallindeki meşru alıcıları tarafından değil, banliyö villalarında, kırsal tatil yerlerinde veya uluslararası otellerde tüketilmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak, hemen hemen tamamen iş kuruluşlarından oluşan 'şehir-kasabalar' veya 'şehir-ilçeler' doğmaktadır."

Kapitalizmin kendi sistemi içindeki bir paradoksu andıran asıl kazancın *main center'a* geri dönmesi durumu beraberinde bir yaratıcılık barındırmıştır. Elde edilen kazancın tüketimi yeni kentler doğurmuş ve bu durum tüketim-üretim-tüketim ekonomik ekseninde bir döngü yaratmıştır. Weber (2015:79), iktisadi bir kent teorisinin gerektirdiği ayrımları fazlalaştırma amacını taşımadığını ileri sürer ve kentlerin neredeyse her zaman karma türler gösterdiklerini ekler. Buna rağmen, şayet, kentlerin ekonomik açıdan sınıflandırması yapılacaksa bunun kentlerin hâkim ekonomik bileşeni bazında yapılması gerektiğini salık verir.

Günümüzde kentli olarak kanıksanan insan modelini kendi gıda ihtiyacını kendisi üretmeyen ve kentin ekonomik ve sosyal mekânıyla ahenkli bireyler olarak kabul etmemize rağmen Antikite kentlisini ayırt eden en önemli özellik, *kleros*⁷ idi. Söz konusu durum, tahmin edilebilir ki, Ortaçağ'ın gerisindeydi ancak Ortaçağ'da da Antikite'de olduğu gibi tarımsal mülkiyet, Avrupa'nın güneyinde kuzeyinden daha çok geçerli olmak üzere, tüccar sınıfının elinde toplanmıştı. Ortaçağ'da başka örnekler de sunmak mümkündür. Örneğin; Miltiades'in Gelibolu yarımadasındaki egemenliği ya da denizaşırı yerlerde Cenevizli Grimaldiler gibi aristokratik ailelerin toprak üzerindeki lordluğa dayanan egemenliği iktidarın başat kaynağının toprak olduğu dönemlerdi. Temelde köleci bir üretim sistemine sahip olan Antik toplumda kent, kenti çevreleyen toprakların sahibi olan soyluların ikamet ettikleri merkezler olarak ortaya çıkmaktadır (Sunar, 2011:427). Esasen kent içindeki araziler ile bireysel anlamda yurttaşların hakları, kentin ekonomi-politiğinin içeriği değildi; fakat koşullara göre arazinin bireylere kent tarafından garanti edilmesi de zaman zaman rastlanan karma durumlardandı. Bu karma durum ise, sadece, arazileri kendilerine kent tarafından garanti edilen bireylerin aristokratlardan olması şartıyla vuku bulmaktaydı. Geçmişte sık uygulanan bir durum olarak araziler, kent yönetiminin dolaylı yardımıyla iktisap ve muhafaza edilebilmekte, kent yönetimi ise ekonomik ve politik kullanma hakkından pay elde edebilmekteydi.

⁷ Ekip dikmek için kullanılan parsellenmiş toprak

Max Weber'e göre (2015:82); Gustav Von Schmoller (1904) tarafından ortaya konan ayrımlara atfen, kentin gıda üreticisi olarak toprakla ilişkisi, kentsel ekonominin bir boyutunu içerir. Bu kentsel ekonomi, oikos ekonomisi ile *ethnikos*⁸ ekonomi arasında özel bir ekonomik aşamayı oluşturur. Bununla birlikte kent bu manada düşünülürse politik ekonomik kapsam, safi ekonomik kapsam konseptiyle girift bir yapıya bürünür. Pazarda günlük ihtiyaçları düzenli bir şekilde satan esnaf ve tüccarın bir arada yaşaması gerçeği kent kavramını sona erdirmez. Fakat sadece tarımsal gereksinimlerin temininin, kapalı yerleşimlerde gerçekleştiği, tarımsal üretimin tarım harici kazançlarla ilişkili olarak vuku bulduğu yerlerde ve pazarların önem ifade ettiği durumlarda kentlerden değil; ancak alışveriş ve ticaret mahallerinden ve küçük pazar kasabalarından söz etmek mümkündür.

Kentler; nüfusun, bir aradaki evler kümesinin, pazarın yanı sıra ekonomik bir birliğe de sahiptirler. Bu ekonomik birlik, kendisine ait toprağa dayalı mülkiyeti, gelir ve giderlerden oluşan bir bütçeye sahiptir ve köylerde de ortaya çıkabiliyordu.

Geçmiş zamanların kentleri, sadece ortaya çıkarılan düzenlemelerle karakterize ediliyordu. Otlaklara dair düzenlemeler, başkasının arazisinden izinsiz geçmeye konulan sınırlamalar, odun ve saman ihracatıyla ilgili düzenlemeler köylere ait düzenlemelerdi ve uygulamalar, birliğin ekonomik politikasını oluşturuyorlardı. Kentsel ekonomik politikanın getirdiği tedbirlerin, zamanın ulaşım koşullarına göre iç alanlardaki kentlerin büyük bir çoğunluğunun yakın iç bölgelerdeki tarımsal kaynaklara bağımlı oldukları da bir gerçektir. Kentsel ticaret alanlarının büyük çoğunluğunda kent pazarları, malların mübadelesi için gerekli ortamı sağlıyordu. Roma ve Atina'nın tahıl politikalarından hareketle bunun denizcilik kentleri için geçerli olduğunu söylemek mümkündür (Koch, 1994). Ticaret amacıyla üretim, uzmanlaşmış küçük kuruluşlarda zanaat teknolojisi biçiminde örgütlenmişti. Söz konusu üretim ya çok az bir sermayeyle ya da hiç sermaye koymadan az sayıdaki usta zanaatkar tarafından gerçekleştiriliyordu. Müşterilerini de, büyük ölçüde yerel perakendeciler oluşturuyordu. *Kentsel ekonomik politika* ise, toplulukları sürekli ve uygun fiyatlı bir arzla tatmin etmeyi ve esnaf ve tüccarların ekonomik fırsatlarına ölçün getirmeyi dikkate alacak biçimde yerel kent ekonomisinin koşullarını istikrara kavuşturma çabasıydı. Ortaya çıktığı yer ise, lonca sisteminin politik sistemiydi. Ancak belirtmek gerekir ki; Weber, kentsel ekonomik politikayı, ekonomik evrim sürecinde global bir evre olarak görmemektedir. Zira bütün kentlerin gelişiminde bir geçiş aşaması olduğu iddia edilemez. Sermayesi ve tüketici ilişkileri olmayan uzmanlaşmış, pek büyük olmayan kuruluşlar bazında üreticiler ve tüccarlar arasında kurulan ekonomik ilişkiyle yerel kentsel pazar, takasın alternatifini temsil etmekteydi. Bununla beraber *oikos*'ta uzmanlaşmış bir bağımlı ekonominin çalışma ve vergiler açısından sistematik biçimde

⁸ Ulusal

bölünmüş performansları söz konusudur. Kentsel ekonomik politikanın düzenlenmesi, *oikos* ekonomisinde kombinasyona dönüşen faaliyetlerin geleneksel ve feodal sözleşmeye dayalı örgütlenmesine benzetmek mümkündür. Weber'e göre (2015:84); kenti karakterize eden söz konusu konseptleri izah ederken 'kentsel ekonomik alan', 'kentsel otorite', 'kentsel alan' benzeri nosyonları kullanmaya yönelmemiz kentin, safi ekonomik kategorilerin dışında bir dizi kavramla incelenmesi gerektiğinin işaretidir. Weber, kent analizi için ihtiyaç duyulan siyasal nitelikli ek nosyonların, prens tarafından belirlendiğine işaret etmektedir (2015:85);

“Kent analizi için gerekli ek konseptler, siyasal niteliklidir. Bu da, kendini zaten, bizzatihi kentsel ekonomik politikanın, sakinleriyle beraber kentin siyasi egemenliğinin sahibi olan bir prensin işi olabileceği gerçeğinde göstermektedir. Bir kentsel ekonomik politikanın var olduğu böyle bir durumda bu politika, kentin sakinleri için belirlenmektedir, onlar tarafından değil. Ancak bu durumda bile kent, yine de, kısmen özerk bir birlik, özel siyasal ve idari düzenlemelere sahip bir topluluk sayılmalıdır.”

Ekonomik bakımdan kent niteliğini taşıyaması bile bir başkent politik-idari açıdan kent olarak kabul edilebilir. Ortaçağ'da hukuki olarak kent sayılan ve sakinlerinin geçimlerinin, neredeyse tamamını, tarımdan kazandığı bölgeler mevcuttu. Weber'e göre (2015:85); bu şekildeki yarı kırsal olan, ancak politik-idari bakımdan kent olarak kabul edilen yerleşimlerden tüketici, üretici, ticaret kentlerine geçme işi daha kolaydır. Bu yerleşimlerde toprağın sahipliğiyle ilgili düzenlemenin türü de kırsal toprak sahipliği biçimlerinden farklıdır. Bu farklılık, konut sahibi ve dönem itibarıyla beraberinde gelen arsa sahipliğinde yatmaktadır. Zira kentteki konutların idari ve hukuki durumu özel vergi ilkeleriyle angaje edilmiştir. Bunun kanıksanması bakımından ve kırsaldaki yerleşimlerden farklı olarak politik-idari kent konsepti için, Weber'e göre, daha önemli gereklilikteki kaleler mevcuttur.

Weber'e göre (2015:87); Antikite'de, Ortaçağ'da Avrupa'nın dâhilinde ve haricinde kentlerin aynı zamanda kale ya da garnizon olması çok önemlidir. Ancak garnizon ve kaleler de kentsel ekonomik politika gibi global bir evreyi temsil etmez. Örneğin Japonya'da kale veya garnizonun olmadığı savunmasız kentler vardı. Hatta bu konuda Rathgen (1911), idari bakımdan, Japonya'da, bazı kentlerin varlığından dahi şüphe etmiştir. Doğu'da, Japonya'nın bu durumuna rağmen, Çin'de ise her kent çok büyük sur halkalarıyla çevriliydi. Fakat belirtmek gerekir ki, idari açıdan kent olarak kabul edilmeyen pek çok sayıda ekonomik kırsal yerleşim, surlara sahipti. Başta Sicilya olmak üzere Akdeniz'in geniş birçok bölgesinde ise kent surları dışında bir yerleşim alanı neredeyse yoktur. Bu durum elbette, özellikle kara haydutlarının ani baskınlarla verdikleri zarardan ötürü alışlagelmiş güvensizliğin bir sonucudur.

Eski Yunan'da surların olmamasına rağmen garnizon kenti özelliği taşıyan yerleşimler de mevcuttu. Örneğin Sparta bunlardan biriydi. Ulusal kırsal köy şeklinin, ilk zamanlarda, kilitlenebilen ve geceleri büyükbaş hayvanların köy bölgesindeki merkezi koruma alanına sürülürken geçirildikleri tek bir girişi olan çitle çevrili bir çember biçiminde standartlaştığı anlaşılmaktadır. Benzer biçimde, bölgelerin zirvesine inşa edilen duvarlı sığınaklar birçok bölgede yaygındı (Domingues, 1994).

İngiltere'de, Anglo-Sakson dönemde, garnizon-kent (borough veya burgh) olarak yapılandırılan yerleşim "shire"⁹a bağlıydı. Garnizon-kentlerde kaleler işgale uğradığında, sürekli garnizon niteliğiyle bekçiler ve vassallar bulundurulmakta, bu bekçiler ve vassallar maaşa bağlanmakta veya topraktan ödeme yapılmaktaydı. Weber'e göre (2015:88); Frederick William Maitland'ın (1891) teorisinde olduğu gibi daimi savaşçı bulundurulan kalelerden Anglo-Sakson garnizon-kentine akıcı geçişler vardı. Bu garnizon-kentlerin siyasi konumu, kentteki arazi ve ev mülkiyetinin yasal niteliği gibi kaleye bakma ve savunma görevince belirleniyordu. Weber (2015:88), askeri amaçlı kale yapımının atların askeri amaçla kullanımından bile daha eski olduğunu ileri sürer.

Max Weber; Hıristiyanlaşma döneminde Rusya'da, Suriye'de Thutmose'in hükümlü döneminde kale yapımının hızlandığına dikkat çeker. Ortaçağ'da siyasal anlamda bağımsız üst bir sınıfın gelişmesi, İtalya'da *castelli* adıyla anılan kaleler ile başlamıştır. Weber'e göre; Kuzey Avrupa'da vassalların bağımsızlığı, devasa bir kale yapımı süreciyle ilgiliydi. Almanya'da ise, modernitede dahi, milletvekili olabilmenin koşullarından biri bir kaleye sahip olmaktı. Başlangıçta ise bir kaleye sahip olmak o bölgenin askeri hâkimiyetine sahip olmak anlamına geliyordu. Bu hâkimiyet lordların, bir şövalyeler konfederasyonunun, bakanları ve memurlarıyla bir yöneticinin elinde olabiliyordu. Soylular olarak nitelendirilen bu sınıf, bu kalelerde yaşıyorlardı ya da kalede paralı askerler, vassallar, hizmetkarlardan oluşan bir garnizon bırakıyorlardı. Kalenin etrafında yerleşiklerin kimi zaman tamamı kimi zaman da bir kısmı, *burgess*¹⁰ olarak, kale ile ilgili belli görevlerin yerine getirilmesi konusunda zorunlu olarak hizmet göstermekle yükümlüydü. Örneğin; surların yapımı ve onarımı, nöbet, savunma hizmetleri ve gerektiğinde askeri soyluların iletişim ve tedarik gibi hizmetlerini yerine getirmek bu yükümlülükler arasındaydı. Kent sakini, kentin askeri birliğine katıldığı sürece kendi mülkünün bir parçası olarak kabul ediliyordu. Burgh konutları, istihkâmını sürdürdüğü sürece o *burgess*'in mülkiyetindeydi. Kralın veya aristokrasinin garantörlüğü altındaki Pazar hukukunun yanında askeri hukuk da yer almaktaydı. Kentlerin pazar alanları kimi zaman da hem ordunun talim ve içtima mahalli hem de ekonomik mübadele mahalli olarak her iki işleve de aynı anda sahip olabiliyordu. Böylece kale ve pazar çoğu zaman yan

⁹ Vilayet olarak adlandırılacak bir idari bölge birimi

¹⁰ Yurttaş

yana ve uyumlu biçimde birbirlerini tamamlıyorlardı (Maitland, 1901). Askeri talim ve içtima alanı ile pazar her yerde mekân olarak aynı değildi. Eski Atina'da *πρυτανία*¹¹, başlangıçta politik ve dini faaliyetlerin yanı sıra ekonomik mübadele alanı olarak da kullanılmış olan *agoradan* çok daha sonraki bir gelişmedir. Roma'da da *comitium* ve *campus maritus*, ekonomik özelliğe sahip *foradan* ayrıydı. Askeri ve siyasi nitelikli kale ve garnizon ile ekonomik nitelikli sivil sakinler arasında girift ve kentin ayrı parçalardan oluşmuş bütünlüğü açısından son derece önemli bir ilişki vardı (Weber, 2015:91):

“Nerede bir kale vardysa, savaşıların malikânelerindeki talep ve ihtiyaçları karşılamak üzere zanaatkârlar gelip oraya yerleşmiştir. Bir prensin askeri hane halkının tüketme gücü ve bunun garanti ettiği koruma, tüccarları cezp ediyordu. Bundan başka, lord, bu sınıfları çekmeye ilgi gösteriyordu, çünkü ya alışveriş ve ticareti vergilendirerek ya da sermaye koyup sürece katılarak kendi parasal gelirini artırma durumundaydı. Zaman zaman da lord, kendisi ticari girişim içerisinde bulunuyor, hatta tekeline alıyordu. Deniz kalelerinde, gemi sahibi veya limanın yöneticisi olarak lord, denizden getirilen korsanlıkla yahut normal yoldan elde edilen kazançlardan pay almak durumundaydı.”

Yukarıda bahsedildiği gibi, Kuzey Afrika'da Cyrene'de, Mısır'da kent yöneticilerinin ticari faaliyetlere katıldıklarının örnekleri çoktur. Sonuç olarak Antikite'nin ilk dönemlerinde ve Ortaçağ'da kentli kapitalistler ve finansörleri, ilkesel olarak, ticari “kurumsallaşmanın” yerleşik tüccarlarından ayrılıyordu.

4. Kentsel Topluluk, Kapitalizm ve Dünyevi Asketizm

Bir insanın özgürlüğünü satın alabilme fırsatı, özgür olmayan küçük kent sakinlerinin ekonomik faaliyetini canlandırmaktaydı (Weber, 2015:107).

Şehir havası insanı özgürleştirir (Weber, 2015:108).

4.1. Kentsel Topluluk ve Kapitalizm

Max Weber, ister ekonomik bağlamda bir yerleşim olsun ister de idari-politik konseptle meydana getirilmiş kale veya garnizon olsun bunların mutlaka topluluk oluşturdukları veya topluluk tarafından oluşturuldukları anlamına gelmediğini savunur (2015:93). Weber'e göre, tam anlamıyla kentsel topluluk, bir olgu olarak sadece Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Suriye, Fenike, ve Mezopotamya gibi Yakın Doğu'da istisna olarak bazı yerleşimleri saymak mümkündür, fakat bunlar iptidai halde ve sayıca çok azdı. Bir kentsel topluluktan söz edebilmek için o yerleşim birimi ticari ilişkilerin görece hakimiyetinin temsilcisi olmasının yanında yerleşim alanının kompozisyonu şu özellikleri ortaya koyabilmelidir (Weber, 2015:93):

¹¹ Eski Atina'da meclisin toplanma alanı

- *Bir kale,*
- *Bir pazar,*
- *Kendine ait bir mahkeme ve hiç değilse özerk bir hukuk,*
- *İlgili bir birlik biçimi*
- *En azından kısmi bir özerklik ve kendi kendini yönetebilme ve sonuçta seçilmelerinde kent sakinlerinin katılımının gerçekleştiği yetkililerce yönetilme*

Kentsel topluluğun kendine münhasır politik nitelikleri, yalnızca ayrı bir yeni sınıf olan özel bir sınıfın varlığıyla kendini göstermiştir. Bu kurallara göre kritik edildiğinde Ortaçağ'da Avrupa yerleşimleri ancak kısmen gerçek kent olarak addedilebilir. Weber'e göre (2015:93); 18. yüzyılın yerleşimleri dahi sakinleriyle birlikte çok az ölçüde gerçek birer kentsel topluluk oluşturabilir. Yine aynı kuralın kritiğinde, seyrek istisnalar dışında, Asya yerleşimlerinin hemen hepsi pazara ve kalelere sahip olmasına rağmen kentsel topluluk değillerdi.

Weber, Ortaçağ Avrupa kentinin Asya'daki çağdaşlarıyla dikkat çekici bir zıtlık barındırdığını ileri sürerek özellikle Avrupa kentinin en saf haliyle gelişme gösterdiği Silezya'ya¹², yani Alplerin kuzeyindeki kentsel oluşumlara, işaret eder. Doğu kentlerinde olduğu gibi Avrupa'da da bir pazar, alışveriş ve ticaret merkezleri, kaleler, tüccar ve zanaatkar loncaları hatta zaman zaman özerk anayasanın yapıldığı yerleşimler de mevcuttu. Ancak yukarıdaki seçilmelerinde kent sakinlerinin katılımının gerçekleştiği yönetilme maddesi Doğuların bilmedikleri bir şeydi.

Klasik sosyolojinin kurucularından Emile Durkheim'ın (Durkheim, 2014:95-97) bastırıcı hukuk olarak tasnif ettiği ceza hukukunu diğer örgütlü hukuk dallarından ayrı tutması gibi Max Weber de kentteki toprak mülkiyetine uygulanan hukukun, tarım topraklarına uygulanandan farklı olduğunu savunmuştur. Üstelik bu durum sadece Avrupa'ya özgü değildi ve dünyanın çoğu yerinde uygulanan bir durumdu. İlkesel olarak kentsel toprak sahipliği çoğunlukla devredilebilir ve herhangi bir önleme olmadan miras bırakılabilir. Fakat kent dışında malikâneli araziler ve köylü toprakları değişik şekillerde köyden, köylülerden ve pazar topluluğundan yana sınırlamalara tabidir. Ancak bu durum Ortaçağ Avrupa'sında sık rastlanan bir durum değildir.

Kent yerleşimi, her zaman ve her yerde kent dışından kente yapılan göçlerle oluşmuştur. Özellikle eskiden, alt sınıfların yaşam koşullarındaki elverişsizlik hastalıkların ve çoğu zaman ölümlerin artmasına neden olduğundan kentin emek işgücünü karşılayabilmek için kent, göç almak zorunda kalıyordu. Her statü ve/veya toplumsal sınıftan gruplar, her dönem, kentte buluşmuşlardır. Antikite'de özgürler, köleler, soylular, saray erkânı ve hizmetçileri; Ortaçağ'da paralı askerler, memurlar, papazlar, keşişler kentte yer almışlardır.

¹² Günümüzde Almanya'nın doğusunu, Polonya'nın batısını, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'nın kuzeyini işaret eden bölge

Başlangıçta, illegal olmakla beraber, özgür olmayanlar ya da köleler gibi kent sakinlerinin büyük kısmı yalnızca lordlarına vergi veriyorlardı. Bu grup, özgür olanlarla birlikte ekonomik bakımdan bağımsız, yasal kentliler sınıfını oluşturuyorlardı. Kentin ticaret ve alışveriş açısından uygunluğu ve bu uygunluğun gelir getirme fırsatlarıyla oluşturduğu pazar, lordların esaret altında tuttuğu köleleri veya özgür olmayanları ekonomik olarak sömürmesine yol açtı (Weber, 2015:107). Antikite’de de olduğu gibi, lord, onları ticaret veya zanaatta eğitilmiş birer köle haline getirdikten sonra bir işletme sermayesi ile iş görebilmeleri için gerekeni teçhiz ederek özgürlüklerine karşılık geçimlerini kentte aramalarına izin veriyordu. Dolayısıyla Atina’da özgürlerin ve özgür olmayanların ücret karşılığı, aynı iş grubunda istihdam edilebilmelerinin nedeni budur (Weber, 2015:107).

Antikite’de ve Rusya’da rasyonel ticaret ve alışverişin oluşturduğu fırsatlarla kazanılan servetin büyük bir bölümünün özgürlüğüne kavuşanların elinde toplanması bir tesadüf değildi. Bu durum Avrupa yerleşimlerinde de vardı ancak Ortaçağ kentinde daha çok önem kazandı. Bu önem, topluluğun eski ama olanaklarının da bir o kadar fazla olduğu Kıta kentlerinde daha ziyadeydi. Çünkü buralarda, kent sakinleri, bilinçli bir şekilde ve neredeyse tüm diğer kentsel gelişmelerin aksine özgürlüklerini kazanmak için çaba göstermişlerdir.

Başlangıçta kentlerin sunduğu ekonomik imkânlar, burada yerleşenler arasında alım-satım ve gelirini artırma saikiyle göçler kolaylaştırıldı. Özgür olmayanlardan her birinin kentte gelirini artırması ve yeni imkânlar bulmasıyla, lordu tarafından tazminat ödemeye zorlanması kentliler arasında bir çıkar dayanışması meydana getirmiştir. Kent sakinleri, artık, lorda karşı gelme hakkını kendilerinde bulabiliyor ve bunu uygulayabiliyorlardı. Weber’e göre (2015:108) bu durum; Ortaçağ’da Avrupa kentinin diğerlerinin tümünden farklı olarak büyük, devrimci bir yeniliğiydi.

Kent sakinlerinin, lordlarına karşına başkaldırısı, çoğu kez özgür olmayanları kente kabul etmeme taahhüdünde bulunmaya zorlanmalarına yol açmıştır. Kent sakinleri ise, şayet ortada ekonomik bir kısıtlama yoksa, bu durumu umursamıyorlardı bile. Söz konusu istisnai kısıtlamalara rağmen kentte, çoğunlukla, özgürlük havası hâkimdi. Bunun yanında bir de Kuzey Avrupa’daki sakinlerinin özgür seçimiyle kent görevlilerini işbaşına getirdiği birçok kentsel yerleşim mekânında aristokratik bir tabaka yükselmeye başladı. Bir statü farklılaşması gelişme gösterirken diğer kent sakinlerine göre ekonomik güçleri sayesinde memuriyet makamları, yükselmeye başlayan aristokratik ailelerin ellerinde monopolleşiyordu. Bu kent aristokrasisi, kuzeyde ve güneyde bulunan birçok kentte yarış atı besleyen şövalyelerden oluşuyordu. Ancak kent aristokrasisinin “soyluluğu”, kırsal şövalye aristokrasisi tarafından reddediliyordu. Evlilikten doğan haklar ile varis olmayan vassalın toprağı kullanma haklarının tekrar lorda iade edilmesi hakkının dışında tutuluyorlardı. Hatta iki kesim arasındaki bu karşıtlık, kentsel şövalye aristokrasisinin

turnuvalara katılmaktan kırsal şövalye aristokrasi tarafından engellenmelerine kadar gitmiştir. Weber, bu durumu, kentin kompozisyonu içerisinde toplumsal bir denge oluşturmaya çalışan büyük güçlerin varlığıyla yorumlamıştır. Ona göre; kentteki bu sert farklılaşma yine kentin lehine sonuçlar vermiştir (2015:109).

Ortaçağ ve modern zamanları birbirinden ayıran zaman diliminde Alman, Fransız, İngiliz, İtalyan birçok yerleşimde kentsel aristokrasinin oluşturduğu bir konsey ya da kent sakinlerinin oluşturduğu bir konsey hâkimiyeti sağlamıştır. Kırsal kesim asaleti ile statü bağlarının kesilmesi durumu, görece daha belirgin şekilde, Kuzey Avrupa'nın kentsel yerleşimlerinde meydana geldi. Güney'de ve özellikle İtalyan kentsel yerleşimlerinde ise aksine, kentlerin hızlı gelişmeleri beraberinde taşra soylularının kentlerde yerleşmesini getirdi.

4.2. Kapitalizm ve Dünyevi Asketizm

Max Weber, kapitalizmin sırf kuru kar güdüsüyle, elde etme ve kazanma hırsıyla izah edilemeyeceğini ve asla bu sayılanlarla aynı şey olamayacağını savunur. Ona göre kapitalizmin ruhu; yayılcı emperyalizm, fetih, spekülasyon, maceracı kar tutkusu ve kazanma hırsı gibi rasyonel olmayan duygulardan arındırılmıştır (Weber, 2006; 2019; Kılıç ve Demirçelik, 2011:185-186).

Weber'in kapitalizmle işaret ettiği şey endüstriyel kapitalizmdir. Tarihsel hareketler dizisi içinde farklı toplumların kapitalist vasıfları haiz ekonomik faaliyetler içinde bulduklarını savunan Weber'e göre (2019), kapitalizmin iki önkoşulu vardır: tamamlayıcı önkoşul ve zorunlu önkoşul. Burjuvazinin varlığı, kentleşme, endüstriyel teknolojik gelişme ve rasyonel hukuk kapitalizmin maddi yönünü ihtiva eder ki, bu onun tamamlayıcı önkoşulunu oluşturur. Weber'in kapitalizm için, zorunluluk atfettiği, ikinci önkoşulu ise Protestan ahlakıdır. Hıristiyanlık içindeki üç ana mezhepten biri olan Protestanlık; 16. yüzyılda Avrupa'da başlayarak yayılan, esasen Katolik Kilisesi'ne karşı cephe almış ve kendini dinin özüne dönüş olarak tasvir etmiş, Reform sürecinin sonucu olan bir yorumlama biçimidir. Reform, 1500'lü yıllarda Hıristiyanlık dininde yeni yorum ve düzenlemelerle Almanya'da doğmuş, ardından Fransa ve İngiltere'de ve sonra diğer ülkelerde etkili olmuş sürece verilen addır (Kılıç ve Demirçelik, 2011:186). 1517 yılında Martin Luther'in Almanya'nın Wittenberg Kilisesi kapısına astığı protestodan ötürü bu adı alan Protestanlık, Fransa'da John Calvin, İsviçre'de Huldrych Zwingli tarafından biçimlendirilmiştir.

Protestanlık, temelde, insanların bireysel olarak Tanrı ile doğrudan ilişki kurabilecekleri, dolayısıyla Tanrı ve kul arasına hiç kimsenin giremeyeceği, bu yüzden günah çıkarma ritüelini reddettikleri, insanların İncil'i kendilerinin okuyup yorumlaması gerektiği temel fikirlerinden zuhur etmiştir (Akalin, 2005). Ancak Protestanlık, bundan ibaret değildir. Söz konusu bu mezhebin; Calvenizm, Pietizm, Metodizm ve Baptist Hareket olmak üzere dört farklı

yorumu bulunmaktadır. Calvenizm ise Asketizm ve Dünyevi Asketizm olmak üzere farklı iki değerlendirmeden oluşur. Asketizm; temel olarak gerçek yaşamdan soyutlanarak, Tanrı'ya ibadete yönelmeyi öğütlemektedir. Katı bir kadercilik anlayışı hâkimdir. Calvenizm'in diğer bir değerlendirmesi olan dünyevi asketizm, yani Weber'in işaret ettiği ahlak veya öğretisi, iki tür insanın varlığına işaret eder. Bunlardan birincisi; Tanrı tarafından seçilmiş insanlardan oluşur. Öğretiye göre, seçilmiş bu insanlar cennetlidir. Dünyevi asketizmin birinci tür insanına Tanrı özel bir yetenek lütfederek bu durumu gösterir. Ancak özel bir yeteneği olmayan insanlar ise, dünyevi asketizmin ikinci grubuna dâhildirler. Onlar kurtuluşa ermek ve Tanrı'nın rızasını kazanmak için yüksek bir iş ahlakıyla çalışıp zenginliğe yönelmelidirler. Zira çalışmak ibadettir ve Katolik yoruma zıt olarak, fakirlik asla kader değildir.

Weber'e göre (2019); kapitalizm, dünyevi asketizm ahlakıyla donanmalıdır. Zira başlangıçta, kapitalizm bu ahlakla kurulmuştur. İnsan, dünyevi asketizmle öylesine yüksek bir iş ahlakına sahip olmalıdır ki, bir yandan Tanrı'yı unutmadan dürüst ve çalışkan olmalı diğer yandan maddi zenginlik gayesiyle işi için var olmalıdır. Ancak bu zenginlik çabası insanı, hırslarına yenik düşürmemelidir. Gerek çalışan olsun gerekse işveren gösterişten, gücünün verdiği kibirden, lüksten kaçınarak toplumda görgüsüzce fark edilmeye çalışmamalıdır.

Weber, kapitalizmin tinsel dayanağının Protestan ahlakı içinde Dünyevi Asketizm olması gerektiği kanaatinde. Ona göre kapitalizm başlangıçta İspanya ve Portekiz gibi Katolik ülkelerde ortaya çıkmasına karşın endüstriyel kapitalizm Hollanda, İngiltere ve Almanya gibi Protestan ülkelerde bu ahlak üzerine kurulmuş ve gelişmiştir. Endüstriyel kapitalizmin başarısı ve ona duyulan ilgi ve güven varsa bu dünyevi asketizmin tinsel başarısı sayesinde (Weber, 2012).

5. Diğer Kıtalarda Kentsel Topluluk Niçin Ortaya Çıkmamıştı?

Max Weber, kentsel topluluk türünden bir topluluğun, tam anlamıyla, yalnızca Avrupa'da ortaya çıktığını savunmuştur. Yukarıda sayıldığı gibi kentsel topluluğun geçirdiği tarihi bir süreç Doğu'da hiç yaşanmamıştır. Weber'in işaret ettiği beş temel niteliğe bir arada neredeyse hiç rastlanmamıştır.

Çin'deki büyük ticaret ve alışveriş merkezlerinin tümü ve küçük olanlarınsa büyük çoğunluğu bir kaleye sahip yerleşimlerdi. Söz konusu duruma Mısır, Yakın Doğu ve Hindistan'ı da dâhil etmek mümkündür. Hatta bu buralardaki alışveriş ve ticaret merkezlerinin hukuki birer birimler oluşturduğu da sıklıkla görülmüştür. Ancak kent sakinlerince seçilmiş özerk bir yönetim Doğu'ya yabancı bir olguydu. Loncaların ve kastların kentlerde konumlanması ise, Weber'e göre, yalnızca bir tesadüften ibaretti (Weber, 2015:94). Ayrıca özerkliğin yokluğundan ziyade kent sakinlerinin oluşturduğu birlik, ilkel bir biçimde kendini gösteriyordu.

Çin’de kent sakinleri, bilinçli bir şekilde, hukuki olarak atalarının tapınaklarının bulunduğu kendilerinin de bağlarını koparmadığı kırsala aitlerdi. Ruslar da gelirini kentte elde eder fakat hukuki açıdan kırsal sakini olarak kalırlardı.

Kentin semt ve sokak gibi idari birimlerinin sakinlerinin kesin görevleri ve kimi zaman da hakları vardı. Örneğin Japonya’da, huzuru sağlama görevinde kent veya onun bölgelerindeki sakinler, kişilerin güvenliği için dini bakımdan kolektif olarak sorumlu tutulabiliyorlardı. Bu nedenle, seçilmiş görevlileri veya yaşlılardan oluşan kurulu olan topluluklar oluşturmaları mümkündü.

Machi-Bugyo, birden fazla sivil idari organla, kendi kendini yöneten sokak topluluklarından daha üst bir topluluk olarak kurulmuştur (Stallings, 2002). Buna karşın Antikite ya da Ortaçağ’dakine benzer bir kent hukuku mevcut değildi. Bir ortaklık anlamında kent yoktu. Özerklik ve yerel yönetime katılım bilinmeyen bir şeylerdi. Çin köylerindeki pek çok soruna, yaşlılardan müteşekkil kurulun önderliğinde çözüm aranırdı. Hindistan kırsalındaki köylüler, çok önemli durumlarda hemen hemen tam bir özerklik içinde yaşıyorlardı. Rusya’nın köylerinde çiftçilerden oluşan komünler de Çar III. Alexandre dönemine kadar neredeyse tam bir özerkliğe sahiplerdi.

Yakın Doğu’nun genelinde yaşlılardan oluşan kurul, Yahudi yerleşimlerinde de *sekenim*, yerel yönetimlerin ve mahkemelerin yöneticisiydi (Weber, 1967:16). Weber’e göre (2015:95); Asya kentleri yüksek bir memurun ya da prensin makamı olduğu için bu durum burada gerçekleşmemiştir. Zira böyle bir özelliğe sahip kentler, söz konusu yüksek memur veya prensin gözetimi altındaydı. Bununla beraber kent, bir kaleye sahipti ve hukuki yetkilerle donanmış kraliyet görevlilerince yönetiliyordu. Bu durum Yahudi yerleşimlerinde de böyleydi (Weber, 1967:18).

Weber (2015:95), Yahudiler arasındaki memurlar ve yaşlılardan oluşan ikili yapının nedeni hakkında kraliyet dönemini işaret eder. Kralın memurları kurdukları bürokratik krallıklarda belirgin bir biçimde kamuoyu görüşüne tabiydiler.

Japonya’da sınıflar feodal bir yapıda örgütlenmişlerdi. Atlı ve atsız yönetici memurlar, köylülerle ve kısmen mesleki birliklerde esnaflar ve tüccarlarla bir aradaydılar. Buna rağmen, burada da yurttaşlık ve kentsel topluluk yabancı kavramlardı. Çin’de de durum, Japonya’dakinden farksızdı. Hem Çin’de hem de Japonya’da meslek kuruluşları kendi kendilerini yönetmelerine rağmen yurttaşlık ve kentsel topluluk fikrinden uzaktılar. İşin ilginç tarafı kırsal kendi kendini yönetiyor olmasına rağmen kentler kraliyet yetkililerini resmi makamı olduğundan kendi kendini yönetme yetisine sahip değildi.

Eski Mısır’da ve Yakın Doğu’da kentler, merkezi yönetimin pazar imtiyazlarıyla birer resmi idari merkez görevi görüyorlardı. Bununla beraber, kentsel topluluk ve yurttaşlık yine yabancı kavramlardı. Önceleri feodalizmin hüküm sürdüğü Mısır’da, imparatorluk döneminde Weber’in ifadesiyle; “bürokratik bir katipler

yönetimi” belirdi (2015:97). Eski Mısır’ın denizden veya kervanlarla yapılan ticaret yolu üzerinde olması ilgili ticaretin kavşak noktalarında kent-krallıklarını ortaya çıkardı. Weber’e göre (2015:97) bu kent-krallıklarında kutsal-seküler bir karakter baskındı.

Savaş arabacılığı devrinde kent evlerinde aristokratik ailelerin artan gücü önemli bir gelişmeydi (Weber, 1967:14). Kenan kentlerindeki sakinlerce arabalarla savaş yapan şövalyelerden oluşan bir birlik belirdi. Köylü çiftçileri hizmetkârlığa ve kente bağlı kalmaya zorlayan söz konusu şövalyeler, kral tarafından da tanındı. Ancak merkezi yönetimin artan gücüyle beraber şövalyeler de kayboldu.

Weber’e göre (2015:98); Hz. Muhammed döneminin Arabistan kıyılarında bir tür aristokrasi kentlerde egemen oldu. Kentin ve aristokrasinin özerkliğinin baskın devletlerde olduğu gibi ortadan kaldırılmadığı İslam kentlerinde varlığını devam ettirdiğini savunan Weber, İslami yönetim altında eski Doğu şartlarının genellikle muhafaza edildiği görüşündedir. Kentli aileler ve prensin memurları arasında değişebilir bir özerklik oranı kendini göstermiştir. Yerleşik kentliler, ekonomik fırsatlardan, topraktan ve kölecilikten iktisap edilen servetle güç konusunda pozisyon elde ediyorlardı. Yasal bakımdan olmasa bile prensler ve memurlar, aristokrasinin gücünü hesaba katmak durumundaydılar. Arap kentleri, Ortaçağ’da da var olan klan yerleşimleriydi. Mekke kentinin etrafında, Hz. Ali’nin soyundan gelen bir *devis*’in mülkiyeti altında *bilad*¹³ bulunurdu. *Bilad*, bedeviler, köylüler ve yavaşmalar tarafından istila ediliyordu. Bir *devis*, ataları bir zamanlar şerif olmuş, hukuken halife, vali veya şerif tarafından göreve getirilen herhangi bir kişi olabiliyordu. Şerif, çoğunlukla özgürlüğü olmayan biriydi. Örneğin, Halife Harun Reşid zamanında şerif, Berberi bir köleydi. Mekke kentinde ikamet etmek, hacılar ve Mekke’nin öteden beri bir alışveriş merkezi olduğu düşünüldüğünde, ekonomik fırsatlardan yararlanma imkânı demektir. Bu sebeple kentin *emir*’i, Mekke’de ikamet ederdi. Zaman zaman kurulan ittifaklarla barış içinde alışveriş ve ticaret yapılırdı. Bu alışveriş ve ticaretten elde edilecek kazancı paylaşmaya kotalar konulurdu. Tarihi süreç içerisinde modern dönemler hesaba katıldığında Mekke kenti, bu modern zamanlarda bazı resmi görevliler tanımıştır:

- *Kağıt üzerinde, Türklerin ihdas ettiği yüksek idari konsey (meclis),*
- *Türk vali (Gerçekte Türk vali, etkili otoritedir ve muhafız konumundadır,*
- *Otorite, onaylanmış haklara sahip dört kadı ile paylaşılmaktadır,*
- *Şerif, aynı zamanda kent birliğinin de başıdır,*
- *Loncalar, özellikle kılavuzlar ve ardından kasaplar, mısır tacirleri ve diğerleri,*
- *Kent semtleri, kendi ihtiyarları ile birlikte kısmen özerktir*

¹³ Beldeler

Yukarıda sayılan resmi görevliler veya otoriteler, pek çok bakımdan rekabet halindeydiler (2015:98-100).

Weber; Hindistan'ın çeşitli bölgelerindeki tabulardan ve kast sisteminden, Asya'daki klan örgütlenmesinin totemizminden, atalar kültü benzeri gizemli ritüel ve toplumsal olgulardan bahsederek Avrupa'da *conjuratio*¹⁴ gibi kardeşlik birlikteliklerinin oluşmasının önünde bu türden engellerin bulunmadığı yorumunu yapar (2015:115).

Weber'e göre (1967; 2015); Antik Filistin bölgesinin "medeni" toplumu, Antik Akdeniz kentliliğinin bir türüdür. Weber, İsrail kenti en iyi dönemdeyken, Helenik Ortaçağ kentlerine benzer biçimde, kendi silahlarına sahip olmak için bir araya gelen kalıtsal, karizmatik klanların ekonomik bir birliği olduğu görüşündedir.

Weber'e göre; Antik Yunan ve Roma'da olduğu gibi silahlara hakimiyet ve tekelleşme mücadelesi ve bu mücadeleden doğan kentli hegemonyasının kent yöneticileri ile tedricen güç kaybeden köylüler arasında bir sosyal tabakalaşma sonucunu doğurmuştur. Ona göre, bu bölgedeki peygamberlerin mücadelesinin ana teması da tam da bu sosyal gerilim üzerine kurulmuştur. Buradan çıkan sonuç ise Yahudi rasyonelleşmesi olmuştur (Weber, 1967).

Weber'e göre (2015; 1967), çoğunlukla, Doğu'da kentlerin yükselmesiyle kentsel topluluğun oluşmasının önündeki engellerin artması arasında bir paralellik vardır. Bir paradoksu andıran söz konusu durum, kentlerin yükselmesine bağlı olarak kent yöneticilerinin gücünün de despotizme dönüşen biçimde artması izah edilmelidir. Elbette bu, oluşan toplumsal zeminle vücut bulmuş sosyal bir olgudur. Bu sosyal olgunun altında yatan neden ise yaşanan coğrafya ve iklimden doğmuştur.

Hwang Ho, Chang Jiang, Ganj, Fırat, Dicle ve Nil Nehirlerinin düzensiz rejimleri, tarım alanlarının elverişli bir şekilde kullanılması ve korunması için su kanalları ve setler yapma fikrini ortaya çıkarmıştır. Zira nehirlerin düzensiz rejimi, suyun yükselme ve alçalma zamanlarının belirsizliği kimi zaman kuraklıkla kimi zaman da nehirlerin taşarak tarım arazilerini kullanılmaz duruma getirmesiyle sonuçlanıyordu. Kurulan su kanalları ve setlerle bölgenin sürdürülebilir tarım ve yaşam alanına dönüştürülmesi gerekliliği ise, inşa edilen kanal ve setlerin yapımında ve daha sonra bakım ve onarımında çok sayıda insanın düzenli çalışmasını zorunlu kılmıştır. Söz konusu düzenli çalışma tam bir siyasal bağlılık, bürokrasi ve yönetim teknikleriyle mümkün kılınmıştır.

İnsanların tarım ve yaşamlarını idame ettirebilmek adına kurdukları su kanalları ve setler, aynı zamanda tarihin ilk otoriter monarşilerini kurmaları anlamına gelmişti (Sander, 2009:29-32; Hatt ve Reiss, 2002:27-36; Kaypak ve Gündüz, 2018).

¹⁴ İtalya'da kardeşlik olarak anılan birlikler

Akarsularla değil, mevsimlik yağışlarla, kısıtlı bir bölgede, tarımın uygulandığı o dönem Avrupa'sında otoriter kent devletler yoktur. Ayrıca bilindiği üzere, İlkçağlardan hatta daha öncesinden itibaren uzun süren yağışlar, Avrupa topraklarının kalın bir balçık tabakasıyla kaplanması dolayısıyla geçtiğimiz birkaç yüzyıla kadar bu topraklarda tarım yapılamamasına neden olmuştur (Sander, 2009).

Antik Filistin'in coğrafi koşullarının yanında iklimsel kategoride sahip olduğu, dönem itibariyle, düzenli yağışlar, Doğu'da ihtiyaç duyulduğu türden setler yapma gereksiniminin vücut bulmamasıyla sonuçlanmıştır (Weber, 1967). Söz konusu süreç Asya'da ya da Yakın Doğu'daki gibi bir baskı oluşturmadığından bölgede güçlü kent devletler veya söz konusu bölgelerde yer aldığı türden otoriter monarşiler kurulmamıştır.

Coğrafya ve iklim koşulları, tarihsel süreç içerisinde sosyolojik olgular doğurmuştur. Kimi bölgedeki yoğun yağışlar, söz konusu bölgede uzun süre tarımsız ama daha özgür bir ortam yaratmış; kimi bölgelerdeki düzensiz yağış ise "despotik yönetimleri" ortaya çıkarmıştır (Weber, 2014).

Yakın Doğu'nun monarşilerinde sermaye biriktirme ve yatırım türünden ekonomik gelişmeler yoktu. Kent devletlerinin birlikte sosyal ilişkilerde Yunan uygarlığının karakteristiğini ortaya koyan büyük bir değişim başlamıştır. Kıyı bölgelerinden yapılan deniz aşırı ticaret gemicilik ve kolonileşme faaliyetlerinin artması demektir. Antik Yunan'da polis, sadece idari ve siyasi bir merkez değil aynı zamanda ticaret ve alışverişin ekonomik merkeziydi. Max Weber, Doğu kentlerini ise genel olarak her nerede olursa olsun kara kenti olarak vasıflandırmıştır.

6. "*Stahlhartes Gehäuse*" Ya Da Demir Kafes

Eşyaya boyun eğdirmeye baksınlar, yoksa onun buyruğuna girerler.
(Horatius)

Max Weber, özellikle, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü* adlı eserinde üzerinde durduğu ve üçüncü bölümde bahsettiğimiz üzere kapitalist ekonomik sistemin Protestanlığın dünyevi Asketizm değerlendirmesi üzerinde yaşamını sürdürmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır. Ona göre; dünyevi Asketizm, kapitalizm vasıtasıyla dünyayı yeniden inşa etmek ve dünyevi asketizmin kendi emellerini gerçekleştirmek gayesiyle Tanrı'yı unutmadan bir iş ahlakı geliştirme çabasıdır.

Çalışmayı ibadet olarak gören dünyevi asketizm, gösterişten ve vahşi hırsla bezenmiş salt kar güdüsünden sıyrılarak Tanrı'nın rızasını kazanmayı öğütlemiştir. Ancak Weber, Baxter'in "*dünyevi mallar, her an üstümüzden atabileceğimiz nitelikte ince bir pelerin gibi...durmali*" benzetmesine atfen,

pelelerinin aslında üzerimizde demirden bir kafese¹⁵ dönüşmeye başladığını ileri sürmüştür (2006:82). Aydınlanma döneminin yüksek ruhu sönmeye başlamış ve dünyevi mallar insanlar üzerinde hiç olmadığı kadar güç kazanmıştır. Artık dünyevi Asketizme değil de mekanik bir temele dayanan kapitalizm, sorgulamaktan vazgeçmiş insanların yalın dünyevi tutkularla birleşmiş bir kazanç uğraşısına evrilmiştir (2006:83). Weber, bununla kalmayıp, *Parlement et gouvernement dans l'Allemagne reorganisee* adlı İngilizceye *Parliament and Government in Reorganized Germany* olarak çevirilmiş çalışmasında dikkat çekici ifadeler kullanmıştır. Söz konusu eserde Weber, Eski Ahit'teki peygamber betimlerine atfen "gelecek zamanların tutsaklığı" diye bahsettiği, insanların Eski Mısır'daki gibi yeniden köle olacakları zamanlardan söz eder (2004:336). Bu konuda Maurice Merleau-Ponty'den Georg Lukacs'a birçok filozofun yer aldığı ve Weberci Marksizm adıyla anılan bir akım doğmuştur (Löwy, 2018). Kapitalizm en belirgin haliyle kentlerde kendini göstermektedir. Dolayısıyla Weber'in kastettiği türden bir *demir kafes* insanların her birini içine alarak kafeslere hapsolmuş kentlileri ya da kafeste olan kentin kendisini duyarsız bir yığın haline mi getirmektedir? Daha çok kazanmak hırsı ve menfaate dayalı ilişkiler, insanları iş ahlakını terk edip gayri meşru yollara sevk ederek tek amacı tüketim toplumuna ait bireylere dönüştürerek zihnimizin kafeslere evrilmesine mi neden olmaktadır?

Demir kafes'in algılanışında, kentle doğrudan ilişkilendirilebilecek, akla gelen ilk somut örneklerden bir diğeri yüksek güvenliğin siteleri varlığıdır. Lüks bir kafesin içinde fakat durumdan hoşnut veya sorgulamadan idame ettirilen bir yaşam biçimi olarak Weber'in anlatımına uymaktadır.

7. Eleştiriler

Max Weber, sosyal bilimlerin, çalıştığı, pek çok alanında öncüdür. Günümüzde birbirinden ayrılmış birçok anabilim dalında kuramları ve metodolojisiyle halen geçerli olarak kabul edilen bir bilim adamıdır. Elbette Weber'e yönelik eleştirilerin olması tabii bir durumdur. Birincisi, yukarıda bahsedildiği gibi ilgili alanlarda önceliği temsil etmesi eleştiri almasını anlaşılır kılıyor. İkincisi ve daha önemlisi, bu durum böyle olmasa bile bir insan olarak Weber, eleştirilebilir.

Özellikle konumuz olan tarihsel kent kuramıyla özgün bir bakış açısı getirdiği kent, ilk defa münhasıran incelenen bir alan olmuştur. Kenti, Antikite'den günümüze tarihsel bir süreç içinde anlatmıştır. Eleştirilerden bazıları da doğrudan buna yönelik olmuştur. Kentle bütünleşen kapitalizmin Protestan ahlakına denk yüksek bir çalışma

¹⁵ Terim, eserin orijinalinde, '*stahlhartes gehause*' şeklinde geçmektedir. Kelime kelime çevirmek gerekirse; *çelik gibi kılıf* ya da *çelik konut* anlamlarına gelmektedir. Talcott Parsons tarafından İngilizceye '*iron cage*' olarak kazandırılmıştır.

ruhuyla başlamış olduğu iddiası, pek çok siyasi tarihçi tarafından olumsuz karşılanmıştır. Bu konuda yaygın görüş; Avrupa'da görelî de olsa yerel güvenliğin sağlanmaya başlamasıyla para etmeyen kara haydutluğu ve deniz korsanlığı suçlarının meslek değiştirerek ticarete yönelmeleridir. Değerli maddelerin ele geçirilmesinde zor kullanmak geçerli olmayan bir yol olunca bunlara ticaretle erişmeye yönelmişlerdir. Ancak burada altı çizilmesi gereken husus; deniz korsanları ve kara haydutlarının sadece meslek değiştirmiş olmalarıdır, alışkanlıklarını değil (Sander, 2009:75-76).

Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu ile ilgili bir eleştiri de Marksist cenahtan gelmiştir. Bu eleştiri başlangıçta doğrudan Weber'e yapılmış olmasa da zamanla oklar Weber'e dönmüştür. Zira endüstriyel kapitalizmi yücelten ve Protestan ahlakı üzere bir meslek yaşamı edinilmesini uygun gören fikirlere karşı başta Karl Marks ve sonra ardılları karşı çıkmıştır. Örneğin Marks ve Engels (2013), Protestanlığı kastederek, uydurulmuş bir mezhep olduğu yorumunu yapmıştır. Onlara göre (2013; 2015); önce kapitalizm, sonra da kapitalizme uygun bir dini inanış icat edildi.

Max Weber'in bürokrasi kuramına yöneltilen eleştiriler, yakın tarihin ve günümüzün en popüler eleştirileridir. Aslında esas olarak kapitalizmi savunan Weber, Neo-liberal ve yeni-sağ politikaların ürünü olan Yeni Kamu Yönetimi ve yönetim kavram ve olguları etrafında kritiğe tabi tutulmaktadır. Geleneksel Bürokrasi veya Geleneksel Kamu Yönetimi adlarıyla anılan ve esasen Weber'e ait olan kuram ve metotlar, gelişen çağa ayak uyduramadığı gerekçeleriyle eleştirilmektedir (Hughes, 2016). Özellikle 1960-70'li yıllarda devletten memnuniyetsizliğin sorumlusu olarak geleneksel kamu yönetimi görülmüştür.

Türk sosyoloji geleneğinde Weberyen perspektifi benimsediği bilinen Sabri F. Ülgener, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı, Weber'e ait eserde, Weber'in, İslam dinine yönelik bakış açısı eleştirilmiştir. Weber'i, sık kullandığı, "seçmeci yakınlaşma" ile eleştiren Ülgener'e göre, İslam kentlerini irdelerken Weber kendi metodolojisine sadık kalmamıştır (Özgiraz, 2003).

Avrupa, Doğu, Yakın Asya veya Filistin olarak betimlenen, coğrafya ve iklim koşullarından etkilenecek kurulduğu tespiti yapılan sosyolojik olguyla aslında Weber, dini inanış parametresi temelinde kurduğu toplumsal oluşum tablosunun dışına çıkmıştır. Şayet dini inanış toplumların karakterine nüfuz eden bir unsur olarak kabul edilirse, coğrafi veya iklimsel koşulların bunda etkili olmaması gerekirdi.

8. Sonuç

Max Weber, kendine özgü metodolojisi içinde hukuk, sosyoloji, iktisat gibi sosyal bilimlerin pek çok alanında ardıllarını etkileyen başlangıçlar yaparak çalıştığı alanlarda belirgin izler bırakmıştır. Konumuz olan kent kuramı açısından tarihsel ve rasyonel parametreler ortaya koyarak bölgeler üzerinde bir sınıflandırma yapmıştır.

Weber'in metodolojisini oluşturan ideal tip analizi ve tarihsel analiz, kimi çevrelerce eleştirilse de bir yaklaşık bir asırdır saygı duyulan bilimsel bir içeriğe sahiptir. Çağdaşlarının aksine farklı bir bakış açısı geliştiren ve bunu sosyolojik tespitlerinde kullanan Max Weber; değerler sosyolojisi konusunda önemli belirlemelerde bulunması ve örnekler vermesinin yanı sıra toplumda değer kavramının anlamının, yerinin ve işlevinin ne olduğunu kuramsal düzeyde açıklama çabasıyla sosyoloji literatürüne büyük katkılar sağlamıştır. Fakat zamanın hakim düşüncesi olan pozitivizm, insan hayatında ve toplumsal ilişkilerde değerleri ve ona ilişkin anlam kodlarını ciddiyle önemseyen Weber'in sosyolojik araştırma pratiğinde "değerden bağımsız" bir sosyoloji yapılabileceği yönündeki iddiasını büyük ölçüde etkilemiştir. Dolayısıyla bu durum Weber'i içinde bulunduğu çağın düşünce sistemine yakınlaştırırken kendi sosyolojisinde birtakım tutarsızlıkları ortaya çıkarmıştır. Gerçekte, neredeyse son yüz yıllık literatürde Weber sosyolojisi ile ilgili birçok olumlama, eleştiri ya da tartışma görmekteyiz. Aslında, Weber'le ilgili her bir çalışma, araştıranın ona atfettiği "değer" üzerinden farklı bir okuma ile vücut kazanmış görüşleri yansıtıyor.

Sonuç olarak Weber'in kentle ilgili açıklamalarının temeli, Batı'nın biricik ve benzersizliğinin gösterilmeye çalışılmasından ibaret bir bakış açısını teşkil etmemektedir. Bu dar bir bakış açısı olur. Oysaki yukarıda gördüğümüz gibi Max Weber kapitalist sisteme eleştiriler getirebilmektedir. Salt kapalı bir perspektifle düşüncelerini aktarmamış ve önsel gerekçelerle meseleye yaklaşmamıştır. Doğu hakkında sahip olduğu bilgiler genel olarak eleştirilmiştir. Aynı eleştirileri günümüzde bürokrasi kuramına yönelik de almaktadır. Ancak kabul etmek gerekir ki tamamen tutarlı olmasa da disiplinli çalışmalarıyla henüz Weber'i alternatifi olarak farklı güçlü bir disiplin de ortaya çıkarmıştır.

Max Weber'in tarihsel kent kuramı bir yandan kent sosyolojisi açısından güçlü bir kaynak oluştururken diğer yandan da Batı kent veya uygarlıklarının da tarihi olarak kabul edilebilir.

Kaynakça

- Akalın, K.H. (2005). Avrupa'da burjuvazinin yükselmesinde rasyonel ekonomik etkinliğin Asketik içeriğinin rolü. *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 97-110.
- Arlı, A. (2012). *Kent sosyolojisi*. (Ed. Köksal Alver). İstanbul: Hece Yayınları
- Aron, R. (1986). *Sosyolojik düşüncenin evreleri*. (Çev. Kemal Alemdar). Ankara: İş Bankası Yayınları
- Bourdieu, P. (1983). The field of cultural production or the economic world reserved. *Poetics*, 12(4/5), 311-356.
- Burgess, E. W. (1923). The study of the delinquent as a person. *American Journal of Sociology*, 28(6), 657-680.
- Castells, M. (2014). *Kent sınıftıdır*. (Çev. Asuman Türkün). Ankara: Phoenix Yayınları
- Cooley, C. H. (1894). The theory of transportation. *Publications Of The American Economic Association*, 9(3), 13-148.
- Domingues, J. M. (1994). *The city Rationalization and freedom in Weber*. Routledge.
- Dorigo, M., Maniezzo, V & Colorni, A. (1996). Ant system: optimization by a colony of cooperating agents. *IEEE Transactions on Systems, man, and cybernetics, Part B: Cybernetics*, 26(1), 29-41
- Durkheim, E. (2014). *Toplumsal işbölümü*. (Çev. Özer Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Fourier, C. (1996). *Fourier: 'The Theory of the Four Movements'*. Cambridge University Press.
- Giddens, A. (2000). *Tarihsel materyalizmin çağdaş eleştirisi*. (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Groom, W. (2002). *Forrest Gump*. Washington Square Press
- Gündüz, A. (2018). Kent kültürünün kent ve suç ilişkisi üzerindeki etkisi: Hatay örneği. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Hatay.
- Hatt, K. P. & Reiss, J. A. (2002). 20. yüzyıl kenti. (Çev. ve Der. Bülent Duru ve Ayten Alkan). Ankara: İmge Yayınevi.
- Howard, E. (2013). *Garden cities of to-morrow*. Routledge.

- Hughes, O. (1998). *New Public Management in Public Management and Administration*. London: Palgrave.
- Kaypak, Ş. ve Gündüz, A. (2018). Kent uygarlığı ve demokrasi üzerine bir inceleme. *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 1-21.
- Kılıç, R. ve Demirçelik, M. (2011). Mülkiyet kavramının tarihsel gelişimi sürecinde Ortaçağ ve Reform. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 181-190.
- Koch, A. M. (1994). The ontological assumption of Max Weber's methodology. *Texas Journal Of Political Studies*. 17(1), 5-21.
- Löwy, M. (2018). *Demir kafes*. (Çev. Nihan Çetinkaya). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Maitland, F. W. (1891). *The court law*. London: Quaritsch
- Maitland, F. W. (1901). *The charters of the borough of Cambridge*. Cambridge University Press
- Marx, K. ve Engels, F. (2013). *Komünist manifesto*. (Çev. Celal Üster ve Nur Deriş). İstanbul: Can Yayınları.
- Marx, K. (2015). *Kapital*. (Çev. Mehmet Selik). İstanbul: Yordam Kitap.
- McKenzie, R. D. (1924). The ecological approach to the study of the human community. *American Journal Of Sociology*, XXX, 287-301.
- Owen, R. (1991). *A new view of society and other writings* (Vol. 799). Penguin UK.
- Özgiraz, A. (2003). Sabri F. Ülgener'in Max Weber eleştirisi. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (28), 49-61.
- Park, R.E. ve Burgess, E.W. (2015). *Şehir kent ortamındaki insan davranışlarının araştırılması üzerine öneriler*. (Çev. Pınar Karababa Kayalığı), Ankara: Heretik Yayıncılık
- Pustu, Y. (2006). Küreselleşme sürecinde kent "Antik Site'den dünya kentine". *Sayıştay Dergisi*, 60, 129-151
- Rathgen, K. (1911). *All gemeine Verfassungen und Verwaltungsgeschichte*. Leipzig: Huebner
- Ringer, F. (2004). *Max Weber: an intellectual biography*. The University of Chicago Press.
- Saint-Simon, H. (1964). *Social organization: the science of man and other writings* (Vol. 1152). Harper & Row.

- Sander, O. (2009). *Siyasi tarih: İlkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Schmoller, G. V. (1904). *Über einige Grundfragen der Sozialpolitik und der Volkswirtschaftslehre*.
- Serter, G. (2013). Şikago Okulu kent kuramı: Kentsel ekolojik kuram. *Planlama Dergisi*, 23(2), 67-76.
- Stallings, R. A. (2002). Weberian Political Sociology and sociological disaster studies. *Sociological Forum*, 17(2), 281-305.
- Sunar, L. (2011). Weber'in tarihsel şehir sosyolojisi: Modern toplumun temeli olarak şehir. *Sosyoloji Dergisi*. 22(3), 423-442.
- Tönnies, F. (2002). *Community and society*. (Translated by Charles P. Loomis). New York: Dover.
- Turner, J. H., Beeghly, L. ve Powers, C.H. (2010). *Sosyolojik teorinin oluşumu*. (Çev. Ümit Tatlıcan). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Weber, M. (1921). *Die stadt*. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, (47), 621-772.
- Weber, M. (1964). *The theory of social and economic organization*. (Translated by A. M. Henderson & Talcott Parsons). New York: The Free Press.
- Weber, M. (1967). *Ancient Judaism*. (Translated by Hans H. Gerth & Don Martindale). London: Collier Macmillan Publishers.
- Weber, M. (1978). *Economy and society*. (Ed. Guenter Roth & Claus Wittich). Vol. 2, Berkeley: University of California Press.
- Weber, M. (1988). *The Agrarian Sociology Of Ancient Civilizations*. (Translated by Richard I. Frank). London: Verso Books.
- Weber, M. (2004). *Parliament and Government in Reorganized Germany*. (1917). "Euvres politiques 1895-1919" içinde, (Translated by Elisabeth Kaufman, Jean-Philippe Mathieu, Marie Ange Roy), Paris: Albin Michel.
- Weber, M. (2006). *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*. Quellensammlung.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve toplum*. (Çev. Musa Ceylan). İstanbul: Yarın Yayınları.
- Weber, M. (2014). *Hukuk sosyolojisi*. (Çev. Latif Boyacı). İstanbul: Yarın Yayınları.
- Weber, M. (2015). *Şehir modern kentin oluşumu*. (Çev. Musa Ceylan). İstanbul:

Yarın Yayınları

- Weber, M. (2016). *Din sosyolojisi*. (Çev. Latif Boyacı). İstanbul: Yarın Yayınları.
- Weber, M. (2017). *General economic history*. Routledge.
- Weber, M. (2017). *Sosyal bilimler metodolojisi*. (Çev. Vefa Saygın Ögütü).
İstanbul: Küre Yayınları.
- Weber, M. (2017). *Meslek olarak siyaset*. (Çev. Levent Özşar). İstanbul: Biblos
Kitabevi.
- Weber, M. (2019). *Die Protestantische ehtik und der geist des kapitalismus*.
İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Wilcox, D. F. (1904). *The American city: A problem in democracy*. New York:
Macmillan.
- Wirth, L. (1938). *Urbanism as a way of life*. *The American Journal Of Sociology*.
44(1), 1-24.
- Wright, F. L., & Walker, D. D. (1963). *The living city*. Published by Horizon
Press: New York.